

“El sepulcre de sant Daniel: un cos sant en un monestir femení”

(Dra. Cristina Sanjust Latorre)

Conferència pronunciada al simposi “El mestre Aloi de Montbrai. Escultor del tres-cents català”

24 de maig de 2019

Monestir de Sant Daniel de Girona

Organitza: Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural i Institut d'Estudis Gironins

“Monumenta itaque et memoriae pro mentis admonitione dictae.”
Isidor de Sevilla, *Etymologiarum* (XV, 11, 1)

En el laberint d'obres atribuïdes al mestre Aloi de Montbrai,¹ el sepulcre de sant Daniel aparentment era la que menys misteris presentava.² D'una banda perquè s'ha preservat *in situ*, i en força bon estat de conservació. I d'altra banda perquè es conserva i és des de fa temps conegut el contracte per a la seva execució, entre el mestre normand i la sagristana del monestir, sor Ermessendis de Vilamarí.³ Tanmateix, en aquesta ponència mirarem de posar en relleu alguns aspectes que tal vegada li puguin sostroure aquest paper d'obra “fàcil” d'estudiar.⁴

---

¹ La personalitat artística d'aquest escultor encara no està del tot definida, i, de fet, és l'objectiu d'aquest simposi. Per a una primera aproximació vid. FREIXAS i CAMPS, P., "L'obra de Mestre Aloi a Girona," *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. XXVI (1982-1983): pp. 77-85; BESERAN i RAMON, P., "Aloi de Montbrai", a PLADEVALL FONT, Antoni, *L'art gòtic a Catalunya*, (2007), pp. 204-219; LIAÑO MARTÍNEZ, E., "Aloy de Montbray imaginador. Del Reino de Francia a la Corona de Aragón en el siglo XIV.," *Locus Amoenus*, 12 (2013-1014): pp. 29-53. Entrada “Aloi de Montbrai” dins el projecte *Magistri Catalanoiae*, disponible a:

<http://www.magistricalonae.org/es/indice/artistadocumentd/item/aloy.html> (darrera consulta: gener 2019). FUMANAL PAGÈS, M.À., "El taller d'Aloi de Montbrai i el sepulcre dels Tous, cavallers i grans mestres de Montesa," *Recerca*, 16 (2015): pp. 79-90.

² Parafrasegem el títol de l'article dedicat al simposi publicat al diari El Punt, el 23 de maig de 2019, titulat “El mestre més misteriós”. Disponible a: <http://www.elpuntavui.cat/cultura/article/19-cultura/1608117-el-mestre-mes-misterios.html> (darrera consulta: agost 2019).

³ MARQUÈS i PLANAGUMÀ, J.M., "El sepulcre de Sant Daniel del Mestre Aloy.," *Revista de Girona*, núm. 96 (1981): pp. 195-201. Marquès transcriu el document ADG, perg C 23, núm. 122.

⁴ Vull mostrar la meua gratitud en primer lloc al Dr. Miquel Àngel Fumanal per haver-me proposat el tema, i haver-me acompanyat durant tot el procés d'elaboració de l'article amb importants aportacions documentals i d'altre contingut. També vull mostrar el meu agraïment a Irene Brugués, a la comunitat de monges del Monestir de Sant Daniel de Girona, a Anna Gironella i a Pere Freixas.

En primer lloc, en el contracte suara esmentat s'hi detallen aspectes com ara el preu de l'obra, 400 sous, o bé la iconografia. El pagament s'havia de satisfer fraccionat en diversos moments de l'execució: abans de començar, un cop iniciada, a mig fer i quan l'obra estigués del tot acabada. La rellevància del document s'aprecia perquè hi apareix com a testimoni Dalmau Corona. Aquest nom pot correspondre a un membre d'una de les famílies més notables de Camprodon, benestants i amb vincles amb les elits gironines, o bé un tal Dalmau Corona beneficiat de la seu de Lleida. Sigui com sigui, la seva presència dona indici de la importància que s'atorgà a aquest encàrrec. Les despulles del sant s'havien trobat poc temps abans, el 1343, sota l'altar de l'església.⁵ Arrel de la troballa, el bisbe Arnau de Montrodon de Girona concedí indulgències a tothom qui oferís almoïna per a alçar una nova capella i tallar el sepulcre per al sant.⁶ Segurament però, les relíquies ja devien ser al monestir de ben abans encara. Caldria preguntar-nos, doncs, qui té més pes en l'encàrrec? Si els bisbes que volien controlar la vida i el poder que tenien les monges, i que el que pretenien era incrementar el nombre de visitants i crear un centre de pelegrinatge o bé les dones, les monges del monestir. Cal tenir present que, poc abans de la troballa, el monestir havia estat patint una època de manca de seguiment de les normes que regien la comunitat, especialment en relació a les entrades i sortides tant de monges com de laïcs en el recinte monàstic.⁷ A més el bisbe Pere de Rocafort, el 1322 va dictar unes normes per regular i millorar la celebració del culte religiós.⁸

Amb aquesta actitud de funcionament autònom de les dones dins els cenobis, els convents i monestirs s'han reputat com un dels espais femenins de poder. S'ha vist que era un lloc en què les monges haurien estat independents a l'hora de prendre decisions sobre el culte, les oracions, o l'arranjament de casa seva, també des del punt de vista artístic. Això generava una admiració i respecte que feia apropar rics i pobres a demanar oracions a les sors, especialment les que estaven tancades en clausura.⁹ La preocupació per la salvació de l'ànima és compartida, de fet, per tots els fidels cristians al llarg de la història. Ara bé, a finals de l'edat mitjana, a través de la documentació comptable es pot observar com hi ha un augment de fundacions de misses i aniversaris *pro anima defunctis*, per part de persones influents o benestants, en monestirs femenins.¹⁰ I en paral·lel també una oferta de cultes o veneracions de sants que van més enllà del res de l'ofici diví i de la celebració de misses. La promoció del culte a Sant Daniel s'emmarcaria en aquesta finalitat. És per aquest motiu que es fa difícil de destriar què té més pes, si el bisbat o bé la comunitat. Potser podríem parlar en aquest cas concret d'una trobada o coincidència d'interessos.

---

⁵ Arxiu Diocesà de Girona, Manuals 1334-1362 Selectiu, Llibre U-6, F 127v-128.

⁶ BRUGUÉS MASSOT, I., "Producció i gestió documental d'un monestir femení. Anàlisi de la funció arxiu i la gestió del claustre a Sant Daniel de Girona (1018–2017)" (Universitat de Barcelona, 2017). P. 63.

⁷ MARQUÈS i PLANAGUMÀ, "El sepulcre de Sant...". P.197. Vegeu també l'article de Joan Molina en aquest mateix volum.

⁸ Ibid., p 196-197. MOLINA FIGUERAS, J., *Fragments del Gòtic a Girona*, vol. 140, Quaderns de la Revista de Girona (2008), p. 45.

⁹ MALLORQUÍ GARCIA, E.; SIERRA VALENTÍ, E., "La imposició de la clausura al monestir de Sant Daniel de Girona, 1300-1370," *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, LII (2011): pp. 243-288. P. 268-269.

¹⁰ BERMAN, C., "The Nuns of Saint-Antoine-des-Champs (Paris)," *Proceedings of the Western Society for French History*, 20 (1993): pp. 3-12. S'insisteix en l'eficàcia de la pregària de les monges de clausura. LITTLE, K.L., *Religious Poverty and the Profit Economy in Medieval Europe* (London, 1978). P. 204-205: l'autor facilita exemples variats d'aquests donatius de persones benestants (reis, comtes, mercaders) als frares.

Convé aclarir que el sant que es venera al Monestir de Sant Daniel de Girona, i que dona nom a la vall, no és el profeta bíblic¹¹ sinó un personatge la llegenda del qual s'ha anat teixint a partir d'altres hagiografies.¹² D'una banda el relat es confegí a partir d'alguns aspectes del profeta, d'altres del Daniel estilista i en darrer terme dels tòpics d'una narració martirial convencional. Resumint, doncs, es tracta del monjo eremita d'origen armeni martiritzat el 24 d'abril de l'any 888.¹³ Segons la llegenda Daniel era fill d'un comte armeni, Patrígius, i d'Uliana. Junt amb la seva germana Teomitta vivien a Cilícia. Es convertí ben d'hora al cristianisme i se sentí atret per la vida eremítica al desert al costat del seu mestre Josep. Més tard, acompanyat d'un armeni anomenat Andreu, mentre predicava a Arles de Provença, territori llavors sarraí, es topà amb Teofani, perseguidor de cristians, que el decapità. El seu cos aviat va ser reputat per fer miracles i això dificultava poder mantenir-lo ocult i protegit de l'espoli. El creixement del nombre de deixebles de Daniel va fer pensar a Andreu i Parabasten, una vídua devota del beat, d'endur-se les despulles cap al sud i amagar-les a un lloc proper a Girona. El primer dia de setembre de 888 enterraren el cos a la Vall Tenebrosa, i posteriorment Andreu en va escriure l'hagiografia. No queda clar si la presència del cos sant va ser el motiu de l'erecció d'una petita església dedicada a Sant Salvador o bé que aquesta ja hi era i fou escollida pels protectors de la relíquia per ser poc concorreguda i allunyada. Allà el 1015 s'hi instal·là una comunitat benedictina femenina sota l'advocació de Sant Daniel. En una data tan primerenca com el 1070, un document indica que el matrimoni format per Guillem i Ermengarda lliuren la seva filla al monestir, on es custodien les despulles del sant.¹⁴

Tornant al contracte, sembla clar que el sepulcre que analitzem podria datar-se a partir de 1345. Ara bé, que es contractés el sepulcre en aquell moment i que s'impulsés la seva execució fins i tot des del bisbat significa que s'acabà l'obra de manera ràpida aquell mateix any? Hi ha un testimoni documental que ho rebut: es tracta del testament de Berenguera, esposa de Bernat de Carrera, del 31 d'agost de 1356, deu anys després del contracte ja esmentat. En el text s'indica que ella és de la vall de Sant Daniel i parròquia de Sant Feliu de Girona, i també parroquiana de Sant Daniel. Berenguera estipula que vol ser enterrada al cementiri de Sant Daniel i dona a la creu major de l'església, per dret de sepultura, tres sous barcelonins de tern. Llega també cinquanta sous a l'església per celebrar misses per la seva ànima i la de tots els difunts, i deixa a l'obra del sepulcre de sant Daniel trenta sous. Per últim, funda un aniversari a l'església del mateix lloc per la seva ànima a celebrar el dia del seu òbit, per al qual deixa els rèdits de dos-cents sous.¹⁵ Dels quatre-cents sous

---

¹¹ RÉAU, L., *Iconografia del arte cristiano*, 8 vols. (Barcelona, 2000 (1957)). Tom 2 Vol.3, p. 372. No es tracta doncs ni del Daniel bíblic, un dels quatre profetes majors, que es celebra el 21 de juliol; tampoc sant Daniel de Padua que es festeja el 3 de gener, martiritzat el 168; ni l'anacoreta Daniel l'estilista, la festa del qual és l'11 de desembre, i que morí prop de Constantinoble cap al 490; de tots ells però, n'ha assumit algun aspecte.

¹² MARQUÈS i PLANAGUMÀ, "El sepulcre de Sant...". P. 199.

¹³ GIRONELLA DELGÀ, A., *El monestir de Sant Daniel. Mil anys de vida a la vall*. (Girona, 2010), p. 25. Seguim a Gironella per a explicar la vida del sant de manera resumida. Per a més detalls hagiogràfics vid. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, "El sepulcre de Sant...". P. 200.

¹⁴ MARQUÈS i PLANAGUMÀ, J.M., *Col·lecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300)*, *Diplomatari*, 11 (Lleida, 1997). Doc. 19.

¹⁵ MSDG-0907. Disponible a: <https://dugifonsspecials.udg.edu/handle/10256.2/15430> (darrera consulta: gener 2019). "Item, dimitto ad opus et in adiutorium illius tumbe que fit seu fieri debet in monasterio Sancti Danielis Gerunde videlicet subtus altare Sancti Danielis in quo corpus beati Danielis recondetur triginta solidos quos volo solvi in adiutorium dicti operis et non aliis" [...] "Tricesima prima die Augusti Anno a Nativitate Domini Millesimo CCC Quinquagesimo Sexto".

pressupostats al contracte per a l'elaboració del sepulcre, els trenta donats per Berenguera suposen només el 7,5%. O sigui, poc. Però el més important és que el sepulcre una dècada més tard de ser contractat encara no estava acabat. I qui sap quant temps més tardaria en adquirir la forma com el coneixem avui. Com es pot explicar aquesta demora? D'una banda caldria no menystenir els efectes que la Pesta Negra va tenir sobre la ciutat de Girona i que això hauria afectat eventualment alguns dels treballadors del taller d'Aloi. D'altra banda cal pensar que si Aloi havia establert una societat amb Jaume Cascalls el 1347 era perquè havia d'assumir molts encàrrecs, alguns d'ells provinents de comitents tan importants com membres de la reialesa. És per això que va anar deixant de costat el del monestir de Sant Daniel? De vegades passa que a qui es té més confiança és a qui menys puntualment es lliuren els treballs compromesos.

Com a tipologia aquest reliquiari segueix la d'un sepulcre monumental.¹⁶ Lluny de la sumptuositat d'altres exemples, el que es conserva a Sant Daniel presenta una caixa decorada només en un dels costats, i la imatge del sant jacent, com a tapa del conjunt. Tant el sepulcre com la tapa estan confegides a partir de dos blocs de pedra, no sabem si de forma intencionada o bé s'han trencat accidentalment en alguna de les moltes vicissituds que ha patit l'obra. La figura del jacent al seu torn va ser fragmentada en algun moment perquè presenta dues esquerdes visibles: una a l'alçada de les clavícules del sant i l'altra per sota de la capa, més o menys a nivell dels genolls. En relació a la part més narrativa, segons el contracte,¹⁷ s'hauria hagut d'esculpir una escena a cada costat estret i quatre en la zona frontal, però aquesta distribució no és la seguida en el sepulcre que conservem que presenta només sis escenes emmarcades per decoració arquitectònica a la part anterior. En cadascuna s'hi representa un capítol de la vida del sant, que més endavant detallarem. La cambra interior del sepulcre es comunica amb l'exterior a través de diversos orificis que no es pot precisar si ja formaven part del projecte original o bé són fruit d'intervencions posteriors. Un d'ells se situa al costat de la part superior del bastó, a l'alçada del cor del sant, l'altre prop del taló, i finalment les dues pedres que configuren la caixa pròpiament dita del sarcòfag estan separades l'una de l'altra per la part inferior d'uns tres o quatre centímetres.

Una altra qüestió a tenir present és que el frontal esculpit fuig de la línia de plomada inclinant-se la part superior respecte la inferior. Tot plegat ens faria sospitar que la seva ubicació primera fos elevada i que tal vegada, donada l'absència de decoració en els laterals, formés part d'un conjunt més ambiciós, potser sota un arcosoli o sobre un altar. Si ens atenem al contracte, que indica que calia decorar els dos extrems curts, descartaríem aquesta opció. Però el sarcòfag que conservem potser es va adaptar a una configuració de l'espai inexistent en el moment de la signatura del document.

Les restes conservades no ens permeten especular tampoc sobre com devia sostenir-se el sepulcre, si per permòdols o columnes, o bé directament encastat en una fornícula al mur de la capella. Oliva Prat especula que tal vegada estigués situat sobre un "*cipo que conserva tansolo las últimas palabras: HIC SITVS EST*". L'autor apunta que es tractaria d'una fita romana.¹⁸

---

¹⁶ Per a les diferents variants de sepulcres a Catalunya vid. ESPAÑOL BERTRAN, F., "Sicut ut decet. Sepulcro y espacio funerario en la Cataluña bajomedieval", a AURELL, Jaume; PAVÓN, Julia, *Ante la muerte. Actitudes, espacios y formas en la España medieval*, (Pamplona, 2002), pp. 95-156.

¹⁷ MARQUÈS i PLANAGUMÀ, "El sepulcre de Sant...". P. 201.

¹⁸ OLIVA PRAT, M., "El Monasterio de San Daniel," *Revista de Girona*, 7 (1959): p. 77.

En relació a les dimensions, la caixa mesura 146 cm de llarg per 34 d'ample i 42 d'alt. Aquestes mides que es corresponen literalment al que diu el contracte: set pams de llarg per un i mig d'ample i dos d'alt. La tapa és un xic més gran, fa 150 per 40 cm, tot i que només s'alça 30 cm. En la part frontal es segueix allò que és habitual en aquest tipus de sepulcres, de manera que cada escena de la zona decorada ocupi 1 x 1,5 pams (21 x 30 cm).

A llarg de tot el sepulcre es poden rastrejar evidències de policromia i daurats. Així en la figura superior es veu clarament pintura groga o daurada als cabells i la barba, verda en el bàcul i blava, i vermella i groga en els plecs de la túnica. En el frontal la superposició de diversos repintats és evident, tant en els fons de cada escena de color blau, com en les decoracions arquitectòniques daurades sobre carcanyols vermells, les pedres verdes de les imatges amb paisatge o les figures amb detalls daurats, com la cabellera, els lleons, o bé la mà de Déu.

En la zona de la clepsa del sant s'hi aprecia un marcat desbast o escalaborn de la pedra que fa sospitar que hi hagués alguna peça complementària afegida, tal vegada un nimbe d'orfebreria. Sabem que en d'altres sepulcres la talla estava preparada perquè s'hi posés algun element afegit. És el cas del sepulcre de Jofre Gilabert de Cruïlles,¹⁹ datat cap al 1421, que presenta un caneló sobre l'escut per tal que s'hi pogués recolzar l'espasa del cavaller.

En la part de la tapa del sepulcre de Sant Daniel, sobre la túnica del sant hi ha gravat "CARTEIIANA" o "CARTELLANA". No podem precisar a qui fa referència aquesta inscripció ni quan va ser incisa perquè aquest cognom forma part de la vida del monestir de manera que el podem documentar en diferents moments, i, de fet, és habitual de la societat gironina medieval i moderna.²⁰ En la història del monestir, el 1617, Isabel de Cartellà, priora de Sant Daniel, fou sol·licitada a Sant Pere de les Puel·les com abadessa per solucionar els problemes de la casa i aplicar la reforma a la comunitat. En aquest viatge l'acompanyà la seva germana Paula de Cartellà, qui, anys més tard, retornà a Sant Daniel.²¹ En una cronologia més avançada, torna a aparèixer aquest llinatge: quan les monges retornen al monestir després de dotze anys de guerra, i un cop el monestir fou apte per a la vida de les sors des del punt de vista de l'edifici, l'abadessa era Magdalena Cartellà. És un moment

---

¹⁹ Museu d'art de Girona, Núm. Registre: 002.514-002.517.

²⁰ En una data anterior a l'execució del sepulcre ja apareix el cognom Cartellà:

1320, maig, 28

Galceran de Cartellà, Arnau de Montanyans i Ramon de Caselles, marmessors d'Ermessenda de Cartellà, entreguen a Beatrium filla d'Ermessenda, els castells d'Hostoles i Puig Alder, i es reserven el control dels de Cartellà, Rocacorba i Tudela; i en virtut del testament d'Ermessenda nomenen preveres a les capellanes dels tres castells.

ADG, Liber Notularum, G-3, f. 8v-9v.

"Pro institutione beneficiorum domine Ermessendis de Cartiliano.

Noverint universi quod nos Gaucerandus de Cartiliano, et Arnaldus de Montanyans, miles, et Raimundus de Casellis, iurisperitus Gerunde, manumissores et executores testamenti et ultime voluntatis nobilis domine Ermessendis de Cartiliano, domine de Hostolesio, condam, attendentes quod dicta domina in testamento suo instituit seu institui mandavit quinque presbiteratus, unum scilicet in capella Sancte Marie de Ruppecurva, et alium in capella Sancti Geraldi castri de Hostolesio, et alium in capella Sancti Salvatoris de Podio Alderio, et alium in ecclesia Sancte Marie de Amerio, et alium in ecclesia Sancti Danielis Gerunde, quorum quinque presbiteratum ius patronatus dimisit seu legavit domino castri de Cartiliano perpetuo; (...)"

Agraïm al Stephano Cingolani la generositat d'oferir-nos aquesta notícia.

²¹ GIRONELLA DELGÀ, *El monestir de Sant Daniel...* P. 48. BRUGUÉS MASSOT, "Producció i gestió documental..." P. 73.

molt delicat a la història de la comunitat degut a la situació de pobresa en què es trobaven les monges després de tot el que havien perdut durant la guerra i les despeses de la reconstrucció. Així ho descriuen l'abadessa i a priora, Àngela Bas, el març del 1677: "[...] eram ja arribadas en estat que ja apenas arribava blat en lo graner, y tot nos ho feian perdre, y conexam ara [1677] la millora tant gran avem feta."²²

Si aquesta inscripció fou gravada en el segle XVII, caldria preguntar-se el perquè. Tal com desenvoluparem més endavant, ens sembla pertinent pensar que és la petja que deixà la darrera abadessa esmentada, Magdalena Cartellà, com a senyal de continuïtat i manteniment del culte al sant al monestir.

Sobre el sepulcre encara hi ha una altra inscripció que paleogràficament situaríem en una cronologia anterior i que simplement diu: "S. Daniel". Malauradament no podem estirar més d'aquest fil donat que és l'únic exemple que coneixem d'aquest tipus de marca.

Al contracte s'especifica que el material ha de ser de "lapide de Seguerono",²³ o sigui Segueró, poble agregat de Beuda, al peu dels vessants sud-orientals de la serra de la Mare de Déu del Mont. Aquest alabastre ja havia estat utilitzat amb anterioritat en un sarcòfag molt proper al de Sant Daniel, el de Sant Narcís a l'església de Sant Feliu de Girona. Més endavant trobem el de santa Eulàlia a la catedral de Barcelona, i després alguns exemples del monestir de Poblet. La tria del material es pot explicar d'una banda per les característiques del mateix: és tracta d'una roca calcària, que permet perfilar bé els detalls i aconseguir angles cantelluts, a més, és de color clar, molt adequat si s'hi ha de superposar policromia. D'altra banda, cal recordar que a principis del segle XIV l'accés a les pedreres de Segueró i Beuda era fàcil per a les monges del monestir de Sant Daniel. Una mostra d'aquest fet és que la infermera del monestir, Marquesa de Vilarich, tenia possessions a Beuda, parròquia de la qual al segle XIV depenia Segueró.²⁴ Potser és pel domini que tenia Aloi d'aquesta pedra que li vingueren els encàrrecs posteriors. O tal vegada és perquè comptava amb els mitjans per extreure-la i traslladar-la, com es constata en el document de 1352 en què lloga una carreta a l'escultor Guillem de Camprodon perquè porti alabastres des de Beuda fins a Castelló d'Empúries i Roses.²⁵

En relació a l'estil, es poden distingir almenys dues mans o bé el mateix mestre en dues cronologies diferents, o bé en col·laboració amb algun altre mestre. D'una banda tindriem l'executor de la figura de sant Daniel de la tapa del sepulcre, i de l'altra qui tallà el relleu de la caixa. Aquesta diferència estilística se suma a la manca d'encaix de la coberta amb el sepulcre i podria respondre a una elaboració lenta o no continuada del sepulcre. Ja hem apuntat que deu anys després de la signatura del contracte encara no s'havia conclòs del tot l'obra. En aquest punt cal fer esment del contracte. És evident que el signa Aloi de Montbrai, però ens sembla pertinent recordar l'expressió exacta que hi apareix: "fecero et

---

²² BRUGUÉS MASSOT, "Producció i gestió documental...". P. 136. Llibre de resolucions, definicions i decrets de la Presidència de la Congregació. 1620-1661. (CAT AAM CCTC Llibres 46 vol. I p. 31)

²³ MARQUÉS i PLANAGUMÀ, "El sepulcre de Sant...". P. 201.

²⁴ 1343, novembre, 6

Beatriu i Sibil·la, filles de Pere de Noguera, de la parròquia de Beuda, reconeixen a la Marquesa de Vilarich, infermera del monestir de Sant Daniel de Girona, ser dones pròpies de la infermeria, i prometen donar cadascuna anualment mitja lliura de cera, bona i neta, vendible al pes de Besalú, per Tots Sants.

MSDG-0815. Disponible a: <http://hdl.handle.net/10256.2/15333> (darrera consulta: gener 2019).

²⁵ FREIXAS i CAMPS, "L'obra de Mestre Aloi a Girona." P. 80.

operatus fuero” és a dir que es compromet a fer el sepulcre o que sigui fet, deixant oberta la porta a la presència d'altres mans diferents de les mestre normand.

La primera mà, la de la imatge de sant Daniel presenta un cap de considerables dimensions en relació al cos que no és massa volumètric, i que no deixa entrelluir l'anatomia del personatge. El cap reposa sobre un coixí llis, i s'entreveuen cabells angulosos poc naturalistes sobredaurats al voltant d'unes orelles prominents. Es contraposa la manca de volumetria i poc detall en les mans amb la delicadesa en la descripció del tancament del calçat, i alhora l'angulositat i geometria de les roques sobre les que reposen els peus del sant.

Si es compara aquesta imatge amb la mà de Jaume Cascalls es veu que aquest segon artista és clarament superior. En canvi, el rostre ens recorda al d'una santa Coloma que es conserva al Museu d'Art de Girona.²⁶ Aquesta imatge no està ni atribuïda ni datada. Però la semblança entre l'arc de les celles, la prominència dels ulls o bé les ondulacions del cabell són cridaneres. En relació al plec de les túniques, si bé en la del sant no es trasllueix l'anatomia sí que es pot veure un cert *contrapposto* sota la d'ella, característica pròpia d'Aloi. Podria tractar-se d'una obra anterior al sepulcre gironí? Tal vegada seria un encàrrec primerenc fet a la zona de l'Empordà abans de l'èxit d'Aloi a la ciutat de Girona. Sigui amb aquesta obra, o amb alguna altra que encara no coneixem, caldria pensar que el bisbe de Girona, i en conseqüència la comunitat de monges benedictines, tenia algun referent visual abans de comprometre's amb Aloi, un estranger vingut de lluny.

S'ha apuntat que la figura del jacent es podria vincular amb un suposat “mestre de Pedralbes”,²⁷ nom utilitzat per Duran i Sanpere i Joan Ainaud per a identificar l'autor encara anònim de la tomba de la reina Elisenda de Montcada.²⁸ Això ha donat peu a posar una sèrie d'obres en relació: per un costat s'ha vinculat el sepulcre gironí amb el de la reina barcelonina, les escultures de la capella de les Onze Mil Verges de la catedral de Tarragona i unes claus de volta de l'església de Santa Maria del Pi a Barcelona. En aquestes similituds, Pere Beseran hi afegeix la clau de volta de la cripta de Santa Eulàlia a la seu de

---

²⁶ MDG0271, Alabastre policromat, 123 x 42 x 36 cm, provient de l'església de Santa Coloma de Siurana a l'Alt Empordà, exposada a la sala 5.

²⁷ BESERAN i RAMON, "Aloi de Montbrai".

²⁸ VIVES MIRET, J., *El Monestir de Pedralbes. Assaig sobre la identificació del seu constructor* (Barcelona, 1964). BASSEGODA NONELL, J., *Guia del monestir de Pedralbes* (Barcelona, 1978). BESERAN i RAMON, P., "Un taller escultòric a la Barcelona del segon quart del segle XIV i una proposta per a Pere de Guines," *Lambard. Estudis d'art medieval.*, VI. Any 1991-1993 (1994): pp. 215-242. BAQUÉ i PRAT, N., "Les claus de volta de l'església de Santa Maria de Pedralbes", a BALASCH, E.; ESPAÑOL, F., *Elisenda de Montcada, una reina lleidatana i la fundació del reial Monestir de Pedralbes*, (Lleida, 1997), pp. 59-105. BESERAN i RAMON, P., "Noves observacions a l'entorn del sepulcre d'Elisenda de Montcada", *I jornades de Recerca Històrica de les Corts, 14 i 15 de març de 1997. Ponències i Comunicacions*, (Barcelona, 1998), pp. 87-97; BESERAN i RAMON, P., "Grup de l'Anunciació", a V.V.A.A., *Pedralbes. Els tresors del monestir*, (Barcelona, 2005), pp. 62-64; ESPAÑOL BERTRAN, F., "Los "membra disjecta" de un coro gótico catalán en el Museo de Cleveland", a MELERO MONEO, Mª Luisa, et al., *Imágenes y promotores en el arte medieval. Miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, (Bellaterra, 2001), pp. 337-352; FONTOVA, R., "El sepulcro de la reina viuda," *La Vanguardia*, 12/VI (1994). CRISPÍ CANTÓN, M., "Art i devoció mariana al Pla de l'Estany a la baixa edat mitjana", a TORRES MOLINA, Antoni (coord.); MONER i CODINA, Jeroni (coord.), *Art gòtic dels segles XIII i XIV al Pla de l'Estany*, (2008), pp. 53-82; LIAÑO MARTÍNEZ, "Aloy de Montbray imaginador...". CRISPÍ CANTÓN, M., "Una obra documentada d'Aloi de Montbrai: la marededéu dels Prats de Rei. Noves vies per a l'estudi de l'escultor francès," *Locus Amoenus*, 7 (2004): pp. 111-116.

Barcelona, la Mare de Déu i l'àngel de les Olives, les escultures de la façana de Santa Maria del Mar, també a Barcelona i afirma que l'autoria d'aquest grup d'obres seria de Pere de Guines. Nosaltres veiem proximitat entre la mare de Déu d'Oliva i el sepulcre de Pedralbes, però no amb el jacent de Sant Daniel. Dit això, considerem que tal vegada la figura del jacent de la tapa no es correspongui a la mà única d'Aloi que potser es notaria més a la part de la caixa del sepulcre.

En aquest cas hi ha més consens en continuar considerant d'Aloi el frontal del vas. Aquí s'hi han vist moltes semblances estilístiques amb retaule de la capella dels Sastres de la catedral de Tarragona, tot i la dificultat d'establir comparacions atenent a les alteracions que ha patit durant els anys aquest darrer.²⁹ Aquestes imatges sembla que segueixin el sentit narratiu de la miniatura francesa. S'hi utilitza de manera força primerenca l'arc canopial, de doble pis de muntants, la decoració de *crochet* i el tractament també es pot relacionar amb la mà de l'artista. Cal destacar el naturalisme de les figures, la manera d'indicar l'edat del personatge, imberbe quan és adolescent i amb el cos musculat i barba en les dues darreres escenes, i també la forma d'esbossar un cert paisatge especialment en l'escena de les temptacions i la fosa dels lleons. En darrer terme s'ha destacat el *contrapposto* característic d'Aloy que aquí es veuria en figures com el botxí de la darrera escena que presenta un accentuat *déhanchement*.

Per entendre la iconografia del sepulcre cal veure'n el referent textual. El primer text a tenir present és el contracte.³⁰ Allà s'indica que Aloi s'hauria d'inspirar en un manuscrit català, propietat de la monja sacristana. Aquest text no es conserva però segurament és el que cita Antonio Vicenç Domènec (1602), en la seva *Historia general de los santos y varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña* (1602). En el text es diu que la història està escrita per un tal Andrés, i treta de les "*liciones de las maytines del dicho convento*".³¹ Aquest text també és el citat pels autors de l'Espanya Sagrada.³² Domènec es permet de criticar i corregir les incoherències cronològiques i de personatges històrics que apareixen en el text d'Andreu, a qui titlla de tenir lletres però molt poques, de confondre heretges, moros i gentils, i de no conèixer els emperadors de Constantinoble.

Tanmateix hi ha una discordança entre les escenes que s'indiquen en el contracte que haurien de ser representades i les que finalment foren tallades al sarcòfag. En el document s'esmenta que hi ha d'haver sis escenes: 1) Conversa de Daniel amb la seva mare al seu palau, 2) Daniel quan va ser batejat, 3) Daniel marxa al desert i apareix un àngel amb la sagrada hòstia, 4) el diable amb la seva comitiva que s'apareix en forma de dones a la seva caseta, 5) Daniel projectat a les feres, 6) Daniel quan va ser decapitat. En canvi finalment la

---

²⁹MATA de la CRUZ, S., "Un plafó amb la figura d'un apòstol, probablement procedent del retaule de la capella de Santa Maria o dels sastres (Catedral de Tarragona), obra del mestre Aloy de Montbray," *Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, V (2013): pp. 225-236. ZAHONERO MORENO, E.; MENDIOLA PUIG, J., "El retablo de la capilla de Santa María de los Sastres de la catedral de Tarragona: nuevos datos tras su restauración," *Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, Núm. 38-39 (2016-2017) (2016): pp. 153-169.

³⁰MARQUÈS i PLANAGUMÀ, "El sepulcre de Sant...".

³¹DOMÈNEC, A.V., *Flos sanctorum o Historia general de los santos y varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña* (1602). P. 76.

³²LLUSENT GUILLAMET, I., *El monestir de Sant Daniel. Estudi objectiu sistemàtic de la seva evolució i propostes d'intervenció*, vol. Màster universitari en tecnologia a l'arquitectura, restauració i rehabilitació d'edificis, Escola tècnica superior d'arquitectura de Barcelona. Universitat Politècnica de Catalunya (2015). P. 10.

segona escena, la del bateig, no es va representar mai, a la primera s'hi afegí la germana del sant, i la seva partida cap al desert vestit de pelegrí, i, per últim s'hi inclogué l'escena del turment al forn amb brases.

Les escenes segueixen molt literalment el text de Domènec. En la primera es veu la mare beneïnt el seu fill junt amb la seva germana i el text diu "Con esto le dio su bendicion: para que con ella alcançasse la de Dios." Després el text segueix: "El bendito Daniel recibida la bendicion de su madre se fue a Hierusalem para visitar el Sepulcro del señor", i per això es representa el sant vestit de pelegrí. La segona escena representa l'encontre amb l'àngel mentre Daniel és amb l'eremita sant Josep, aquest li havia advertit que l'únic que hi havia allà per menjar era l'hòstia que Déu li feia arribar cada diumenge, i que si havia resat prou, tal vegada en rebria també una. Però no fou així. Daniel no va rebre cap aliment i per això va pujar a un turonet a dejunar durant quaranta dies. Llavors sí, va ser mereixedor de rebre l'hòstia. L'escultor ha triat el moment clau del lliurament de l'hòstia per part de l'àngel i ho ha ubicat al desert a través d'unes roques als peus de Josep i unes més elevades o hi ha Daniel en oració. En la següent escena se sintetitzen totes les temptacions del dimoni: s'hi presenta en forma de la seva mare i germana, de l'eremita Josep i finalment d'una figura monstruosa, segons el text: "en esto tomo el demonio figura de dragon, y entro e la hermita del siervo de Dios, y enroscando la cabeça serpentina, con una boca de bivora queria tragar su santa cabeça". A la quarta escena es representa el moment en què Theofani, el perseguidor de cristians repta a Daniel a posar-lo al foc per provar la seva fe. Durant tot el dia, mentre resa envoltat de flames, hi ha un àngel que l'ajuda. Vist que així no morí, el dia següent el van tirar al riu Roine, però aquest va separar les aigües per a salvar-lo. La darrera solució va ser "echarle a las besties fieras para que le coman", escena que ocupa la cinquena imatge. Aquesta escena amb clares reminiscències bíbliques també mostra un cert paisatge amb les roques de l'esquerra i la presó a la dreta. En ella apareix Daniel més madur, ja no imberbe com fins ara, sinó lluint una profusa barba ondulada, i una musculatura més elaborada. Donat que aquesta mesura tampoc no tenia efecte en la vida del sant Theofani va determinar finalment: "sacarle fuera de la Ciudad, y quitarle la cabeça", i amb això sí que el sant va donar al seva ànima al creador. Va ser el 24 d'abril de l'any 888. Aquesta darrera escena és la més malmesa però s'endevinen bé les figures del botxí i el sant amb el cap als peus d'un núvol on apareix la *dextera domini*.

Una qüestió a tenir present és la ubicació del sepulcre dins l'església del monestir. D'una banda sabem que la concessió d'indulgències el bisbe Arnau de Montrodon de Girona arrel de la troballa de les relíquies del sant era per qui donés almoïna per a alçar una nova capella i tallar el sepulcre per al sant.³³ De manera que es pot especular que una de les reformes de la capçalera en aquell moment incloïa aquesta capella. Ara bé, on era la capella? Era radial a l'absis o bé es tracta de la cripta sota el creuer on es trobava el sepulcre al segle XIX? Si la relíquia ja era al monestir en les dates primerenques del cenobi que hem esmentat al principi,³⁴ o sigui en època romànica, condicionaria l'ús i els circuits creats dins el temple durant la celebració dels actes litúrgics. A més, caldria determinar també quin àmbit físic ocupava la comunitat del monestir durant els oficis, que determinaria

³³ BRUGUÉS MASSOT, "Producció i gestió documental...". P. 63.

³⁴ Recordem que hi ha un document que especifica l'ingrés d'una monja al monestir que custodia les relíquies del sant el 1070. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, *Col·lecció diplomàtica de...*, doc. 19.

notablement l'ús dels espais del temple.³⁵ Ara com ara, no sabem com era l'església en època gòtica,³⁶ per això ens haurem de moure, vulguem o no, en el camp de l'especulació. Les reformes gòtiques podrien haver vingut donades tant per noves necessitats com per subsanar l'efecte de dos terratrèmols, datats del 1427 i del 1428.³⁷ No s'ha pogut documentar explícitament res en relació al sepulcre, però seria un dels moments en què es podria haver trencat, i potser va ser llavors que va ser posat en la cripta de sota l'altar, si no és que hi era abans.

Tanmateix, i ja arribats al segle XVII ens trobem amb dues informacions contradictòries. D'una banda el pare Domènec, el 1602, diu que el monestir "Tiene capilla debaxo del altar mayor, donde esta su sepulchro de piedra de marmol muy antiguo, muy Lindo, Hermoso, y en el su santo cuerpo, y encima del esta su sagrada ymagen de bulto, donde hay gravado gran parte de lo que aquí havemos dicho".³⁸ Però en canvi, el 27 de juliol de 1635, es conserva una llicència d'enderroc de la paret del presbiteri que va eliminar, conseqüentment, les capelles de sant Daniel i santa Margarida.³⁹ També es reforma l'absis i s'obre una porta d'accés al monestir al costat de la primitiva.

Per tant, tot i que Marquès indica que el sepulcre sempre ha estat a la cripta,⁴⁰ nosaltres no descartem la hipòtesi que potser primer estaria situat a la capella amb l'advocació de Sant Daniel del presbiteri i que al segle XVII fou traslladat a la cripta on es col·locà sobre l'altar barroc que es pot veure a la fotografia del fons Ponsa. Considerem que podria ser en aquest moment quan s'inscrivís en la part superior del sepulcre el nom de "Cartellà", corresponent a l'abadessa del monestir, sor Magdalena de Cartellà. Tanmateix, si sempre hagués estat a la cripta, aquest també podria ser un moment de reddecoració de la cripta, i per tant també susceptible de ser el moment de la inscripció citada. Aquesta segona opció estaria vinculada a la devoció popular encara present ara que portaria als fidels a voler entrar a la cripta del monestir per agafar-ne una mica de terra. Nosaltres no l'hem vist, però sembla que hi ha una mena de finestreta que dona a la terra fresca des d'on es podria arreplegar un grapatet de sorra i preparar la ferritxa.⁴¹ Segons Amades, en aquest cubicle hi hauria hagut la relíquia de sant Daniel abans de ser col·locat al sepulcre, apreciació que ni reforçaria ni desmentiria que el sepulcre del segle XIV fos ubicat o no a la cripta.⁴² En un

---

³⁵ MORENO GARCÍA, A., "Sant Daniel de Girona: relectura del monestir romànic," *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, LV (2014): pp. 83-114.

³⁶ LLUSENT GUILLAMET, *El monestir de Sant Daniel...* P. 71 i ss.

³⁷ Per a les obres que afecten el dormitori, el claustre alt i el cor de l'església al llarg del segle XV vid. FREIXAS CAMPS, P., "El monestir de Sant Daniel reformes i ampliacions gòtiques," *Estudi General*, 1 (1981): pp.113-118.

³⁸ DOMÈNEC, *Flos sanctorum o Historia general...*P. 83.

³⁹ Arxiu Diocesà de Girona, 1586-1819 Selectiu, llibre U-241, F 41. MORENO GARCÍA, "Sant Daniel de Girona: relectura del monestir romànic." P. 85.

⁴⁰ MARQUÈS i PLANAGUMÀ, "El sepulcre de Sant...". P. 195.

⁴¹ A l'arxiu del monestir es conserva una estampa de la Ferritja, del segle XVIII (AMSDG MSDG Relíquies i devocions) en què s'hi pot llegir: "La persona que tindrà devoció de pendre dita Farritja, deu primerament tenir devoció al dit Sant, i estar amb ferma esperança la curarà, i estant en dejú, pendrà els tres primer dies els tres papers petits, i després els demés, prenent una poca de hòstia mullada i posada dins una cullera, posarà la farritja, i després embolicada hi posarà un poc de vi blanc o malvesia; i no es pot menjar cosa de llet ni fruita, ni enciam; i després ha de prendre alguna cosa per purgar-se i així farà profit".

⁴² VILA, P., "La ferritxa del gloriós màrtir Sant Daniel," *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 52 (2011): pp. 1017-1020.

document del 1712,⁴³ es descriu tot l'itinerari que ha de seguir una novícia per a entrar al monestir. El moment més culminant de la cerimònia té lloc a la capella de sant Daniel: hi encendrà un ciri, recitarà una oració i hi recollirà les vestidures beneïdes. Aquest fet, tot i que és d'una cronologia molt tardana, devia recollir la tradició del recorregut dels pelegrins dins l'església, i és determinat per la presència de les relíquies del sant patró.⁴⁴ Una altra notícia documental que, d'uns anys més tard, del 1724,⁴⁵ explica com es decorava la capella el dia de sant Daniel de setembre, però no es dona cap indicació explícita en relació al sepulcre. Només s'estableix com la capella s'empal·lia, s'hi posen ciris que es fan cremar en moments específics i es disposen les millors vestimentes per als oficis. És ben sabut que els cristians medievals tenien en gran valor les restes corporals dels sants, i que aquestes eren venerades tant per la santedat del personatge com per les seves propietats associades. És molt important la mediació dels sants des del punt de vista soteriològic, però també cal insistir en la capacitat apotropaica del sepulcre envers els feligresos, i també terapèutica. Creure en el poder dels sants i les seves relíquies impactava sobre cada aspecte de la vida quotidiana des de quan cultivar un cert producte agrari fins a la cura dels malalts o bé la defensa civil i la diplomàcia internacional. No es tracta, però, només d'una creença sinó que hi ha un aspecte molt tàctil en aquest tipus de pietat. Les restes dels sants, i per extensió els reliquiariis que les contenen, són tocats, abraçats o fins i tot besats pels fidels.⁴⁶ A la tomba de sant Urlou, situada en una cripta sota l'església de l'abadia de la Santa Creu a Quimperlé, Bretanya, per exemple, se li atribuïen virtuts contra la gota, el reumatisme, i el mal de cap. A més, el vincle amb la relíquia implicava tot el cos, perquè el pelegrí s'havia d'ajupir per passar per sota la tomba i veure les relíquies a través del que s'ha anomenat *fenestrella*.⁴⁷ És agosarat especular si la separació dels dos blocs inferiors de la tomba de sant Daniel de Girona jugava aquest paper. Però no es pot negar que a Catalunya hi ha exemples esmentats per la major part de la bibliografia com la taula dels Miracles pòstums de sant Vicenç, de Jaume Huguet,⁴⁸ que tot i ser de gairebé d'un segle més tard demostra bé com devia ser la relació dels devots amb les relíquies d'un sant. També es conegut com "L'exorcisme de la princesa Eudòxia davant la tomba de sant Vicenç", perquè hi apareix un personatge aparentment endimoniat de qui surt una figura diabòlica de la seva boca. S'hi veuen persones amb dolències diverses com amputacions, d'altres que porten crosses o bastons, i una dona que s'hi apropa amb els seus fills. Cal destacar en aquest cas l'alçada de la sepultura que permetria passar-hi per sota. De punta a punta de la volta que cobreix el sepulcre s'hi estén un cordill d'on pengen exvots diversos.⁴⁹

⁴³ "Formulari per algunas funcions del monestir de Sant Daniel de Gerona". 1712. (CAT AMSDG MSDG G102 núm. 3). Aquest costumari serà imprès trenta-quatre anys més tard com a "Ordinacions del monestir de Sant Daniel de Girona". 1746. (CAT AMSDG MSDG G102 núm. 6, 7 i 8).

⁴⁴ Sobre relíquies i espai litúrgic vid. PALAZZO, É., "Relics, liturgical space and the theology of the Church", a V.V.A.A., *Treasures of Heaven. Saints, relics and devotion in medieval Europe*, (London, 2011), pp. 99-109.

⁴⁵ AMSDG MSDG Dietari de la sagristana, 1724.

⁴⁶ DYAS, D., "To be a pilgrim. Tactile piety, virtual pilgrimage and the experience of place in Christian pilgrimage.", a ROBINSON, James; BEER, Lloyd de; HARDNDEN, Anna, *Matter of Faith: An Interdisciplinary Study of Relics and Relic Veneration in the Medieval Period*, (Londres, 2015), pp. 1-7.

⁴⁷ LAMIA, S., "Souvenir, synaesthesia, and the *sepulcrum Domini*: sensory stimuli as memory stratagemas", a VALDEZ DEL ALAMO, Elizabeth; STAMATIS PENDERGAST, Carol, *Memory and the Medieval Tomb*, (Aldershot, 2000), pp. 19-41.

⁴⁸ MNAC, Núm. del catàleg: 024138-000.

⁴⁹ Sobre relíquies a la corona d'Aragó i com els fidels s'hi relacionen vid. ESPAÑOL BERTRAN, F., *El gòtic català* (Barcelona, 2002). Pp. 103-111.

En un altre ordre de coses, cal tenir present que sovint el monestir de Sant Daniel ha estat víctima dels esdeveniments polítics i bèl·lics que han tingut lloc a Girona. Així, les monges han vist destruir el seu monestir en diverses ocasions. En primer lloc, durant la Guerra de la Independència, varen haver d'abandonar-ne els murs i refugiar-se a Barcelona. Després, durant la Guerra del Francès 1808-1815, i abans de deixar sol de nou el monestir, van donar tota la plata i altra orfebreria que atresoraven per a fondre en favor de defensar la ciutat. Es va perdre tot. En relació a l'edifici, fou utilitzat com a caserna, hospital i magatzem d'aliments. També foren saquejades totes les estances i sepultures, i enderrocats alguns murs.⁵⁰ Per contra, el monestir de Sant Daniel va restar prou aliè a l'inici de la Guerra Civil Espanyola, el juliol del 1936, per això les sors van ser reticents a abandonar casa seva. El sepulcre de sant Daniel i un dels retaules de l'església ja havia estat traslladat al monestir de Sant Pere de Galligants abans que marxessin les darreres monges. Això sí, un cop ja no quedaven religioses al cenobi, força dies després de l'alçament militar, aquest fou destruït completament: el cor, l'orgue, l'altar major i tots els retaules que quedaven. També es destrossà una Mare de Déu dels Dolors. El temple fou convertit en magatzem de gra i, per tal que els carros poguessin entrar-hi, s'obrí un gran esvoranc al mig de l'absis, tot trepitjant el cementiri de les sors. Després de la derrota republicana, fou utilitzat com a caserna militar i no hi van poder tornar les monges fins més endavant.⁵¹ Si quan s'enderrocaren les capelles de santa Margarida i sant Daniel el segle XVII hi van deixar alguna empremta de com era l'absis medieval, amb la destrossa suara esmentada quedà definitivament esborrat. Quan es restitueix el sepulcre de sant Daniel, el 1939-1940, s'elabora un expedient amb diversos documents que indiquen que el sepulcre es troba en tres peces, i la caixeta de fusta amb les relíquies del sant durant la guerra civil són custodiats al museu de Sant Pere de Galligants, i que no són substituïdes les restes corporals del sant per unes altres. La caixeta conté diversos ossos, té forma d'arca o sepulcre i mesura 39 cm de llarg per 17cm d'alt i 14 cm d'ample. En la restitució, es clava la tapa amb clauets i s'embolica amb una tela de seda adomassada vermella i es precinta amb cinta de seda també vermella i segellat amb el segell del Vicari General. A més, s'ha tingut cura durant el canvi d'ubicació, de posar una tela blanca a l'interior per a ser repartida en trossets als fidels, un cop sigui restituïda a les monges.⁵²

---

⁵⁰ "El Monasterio de San Daniel durante la Guerra de la Independencia," *Revista de Girona*, (1959): pp. 59-62.

⁵¹ BRUGUÉS MASSOT, "Producció i gestió documental..." P. 298. MAC-Girona, Llibre d'actes de la Comissió de Monuments, 1918-1938, acta de la reunió de 22 de març de 1937, f. 156v; acta de la reunió de 17 d'abril de 1937, f. 161v; acta de la reunió de 24 de setembre de 1937, f. 171. BUSQUETS, J., "La destrucció d'esglésies a la ciutat de Girona el 1936 i les seves excepcions", *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*, (Girona, 1986), pp. 189-222; DOMÈMECH CASADEVALL, G., "La protecció del patrimoni de l'Església de Girona a través de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic (1936-1939)," in *III Jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya*, eds. VELASCO, Alberto; SUREDA, Marc (Girona, 2015).

⁵² "Yo infrascrito secretario cancelario de la Curia diocesana de Gerona, Certifico que en este mismo día antes de cerrar y sellar, en cumplimiento del Decreto que autentica las reliquias de San Daniel, mártir, la cajita que las contiene, he extraído de ella un pedazo de tela blanca de hilo, un metro y medio, próximamente, que yo mismo había puesto antes para que tocarse las reliquias de San Daniel, y lo he entregado a la M. Abadesa del Monasterio de monjas benedictinas del vecino pueblo del mismo nombre para que lo guarde y pueda distribuirlo en pedacitos entre los fieles que los soliciten y para aumento de su devoción al santo mártir. Y para que conste extendiendo el presente certificado que deberá guardarse junto con la tela que autentica, en Gerona, a los ocho de julio de mil novecientos treinta y nueve. José Morell, actuario". AMSDG MSDG Relíquies i devocions. Expedient de restitució del sepulcre de Sant Daniel, 1939-1940.

Podríem preguntar-nos si hi ha altres monestirs femenins que tinguin un sepulcre antropomorf amb les relíquies d'un sant, per valorar l'excepcionalitat del de Sant Daniel de Girona. A Catalunya coneixem relíquies de sants en cenobis, però sempre es tracta de monestirs masculins: sant Ramon de Penyafort al convent de Santa Caterina, sant Càndid i sant Cugat al monestir de Sant Cugat del Vallès, sant Patllari al monestir de Santa Maria de Camprodon, el beat Pere Rigau a la canònica de Vilabertran –actualment perdut-, i el beat Miró al monestir de Sant Joan de les Abadesses.⁵³ Així doncs, el sepulcre antropomorf gironí, seria una raresa per la seva ubicació en un cenobi de monges. Cal insistir en la idea que les imatges en els monestirs femenins, i en tots els contextos en què les persones viuen de forma permanent en general, adquireixen un pes que no tindrien si la seva contemplació fos esporàdica. Si bé és cert que no totes les imatges s'han d'interpretar en el context de les celebracions paralitúrgiques o bé dels drames sacres,⁵⁴ hi ha dos exemples d'ús d'un sepulcre amb una escultura antropomorfa en els drames de pasquals. Es tracta dels Sants Sepulcres conservats als monestirs benedictins de Wienhausen i Maigrage. Ambdós presenten la talla de Crist amagat en un sepulcre les portes del qual, decorades amb temes de la Passió, es poden anar obrint o tancant segons el moment litúrgic. Ara bé, és per això que hi hauria una figura jacent a Girona? Segurament i si ens atenem a la voluntat del bisbe Montrodon de potenciar el cenobi com a centre de pelegrinatge, en aquest cas potser no hi tindria tant a veure el gènere de la comunitat com que fos visitat per pelegrins. Així, les cerimònies monàstiques internes, que prioritzarien òbviament l'espai i la visita a la capella del sant titular, es desenvoluparien així com a conseqüència de la presència de les relíquies i els pelegrins, i no pas a la inversa. O sigui, que el que s'ha comentat sovint d'aquesta necessitat de les monges, en comparació amb els seus equivalents masculins, d'identificar-se teatralment amb les imatges, en aquesta ocasió no seria així.

---

⁵³ La llista d'exemples que segueixen són els que s'esmenten a: ESPAÑOL BERTRAN, *El gòtic català...* P.110.

⁵⁴ CARRERO SANTAMARIA, E., "Monjas y conventos en el siglo XIV: arquitectura e imagen, usos y devociones", a SERÉS, Guillermo; RICO, Daniel; SANZ, Omar, *El "Libro del buen amor": texto y contextos*, (Bellaterra, 2008), pp. 207-235.

Bibliografia

- B AQUÉ i PRAT, Natàlia, "Les claus de volta de l'església de Santa Maria de Pedralbes", a BALASCH, E.; ESPAÑOL, F., *Elisenda de Montcada, una reina lleidatana i la fundació del reial Monestir de Pedralbes*, Lleida: Amics de la Seu Vella, 1997, pp. 59-105.
- BASSEGODA NONELL, Joan, *Guia del monestir de Pedralbes*, Barcelona: Edicions de Nou Art Thor, 1978.
- BERMAN, Constance, "The Nuns of Saint-Antoine-des-Champs (Paris)", *Proceedings of the Western Society for French History*, 20 (1993): pp. 3-12.
- BESERAN i RAMON, Pere, "Un taller escultòric a la Barcelona del segon quart del segle XIV i una proposta per a Pere de Guines", *Lambard. Estudis d'art medieval.*, VI. Any 1991-1993 (1994): pp. 215-242.
- , "Noves observacions a l'entorn del sepulcre d'Elisenda de Montcada", *I jornades de Recerca Històrica de les Corts, 14 i 15 de març de 1997. Ponències i Comunicacions*, Barcelona: Arxiu Municipal del Districte de les Corts, 1998, pp. 87-97.
- , "Grup de l'Anunciació", a V.V.A.A., *Pedralbes. Els tresors del monestir*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2005, pp. 62-64.
- , "Aloi de Montbrai", a PLADEVALL FONT, Antoni, *L'art gòtic a Catalunya*: Enciclopèdia catalana, 2007, pp. 204-219.
- BRUGUÉS MASSOT, Irene, "Producció i gestió documental d'un monestir femení. Anàlisi de la funció arxiu i la gestió del claustre a Sant Daniel de Girona (1018–2017)", Universitat de Barcelona, 2017.
- BUSQUETS, Joan, "La destrucció d'esglésies a la ciutat de Girona el 1936 i les seves excepcions", *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1986, pp. 189-222.
- CARRERO SANTAMARIA, Eduardo, "Monjas y conventos en el siglo XIV: arquitectura e imagen, usos y devociones", a SERÉS, Guillermo; RICO, Daniel; SANZ, Omar, *El "Libro del buen amor": texto y contextos*, Bellaterra: Centro para la edición de textos españoles. Universidad Autónoma de Barcelona. Centro de estudios e investigación de humanidades, 2008, pp. 207-235.
- CRISPÍ CANTÓN, Marta, "Una obra documentada d'Aloi de Montbrai: la marededéu dels Prats de Rei. Noves vies per a l'estudi de l'escultor francès", *Locus Amoenus*, 7 (2004): pp. 111-116.
- , "Art i devoció mariana al Pla de l'Estany a la baixa edat mitjana", a TORRES MOLINA, Antoni (coord.); MONER i CODINA, Jeroni (coord.), *Art gòtic dels segles XIII i XIV al Pla de l'Estany*: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 2008, pp. 53-82.
- DOMÈMECH CASADEVALL, Gemma, "La protecció del patrimoni de l'Església de Girona a través de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic (1936-1939)", In III Jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya, edited by VELASCO, Alberto; SUREDA, Marc, pp. 82-96, Girona: Museu d'Art de Girona, 2015.
- DOMÈNEC, Antoni Vicenç, *Flos sanctorum o Historia general de los santos y varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña*, 1602.
- DYAS, Dee, "To be a pilgrim. Tactile piety, virtual pilgrimage and the experience of place in Christian pilgrimage.", a ROBINSON, James; BEER, Lloyd de; HARDNDEN, Anna, *Matter of Faith: An Interdisciplinary Study of Relics and Relic Veneration in the Medieval Period*, Londres: British Museum Press, 2015, pp. 1-7.
- "El Monasterio de San Daniel durante la Guerra de la Independencia", *Revista de Girona*, núm. 8 (1959): pp. 59-62.
- ESPAÑOL BERTRAN, Francesca, "Los "membra disjecta" de un coro gótico catalán en el Museo de Cleveland", a MELERO MONEO, Mª Luisa; ESPAÑOL BERTRAN, Francesca; ORRIOLS I ALSINA, Anna; RICO CAMPS, Daniel, *Imágenes y promotores en el arte medieval. Miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 2001, pp. 337-352.
- , *El gòtic català*, Barcelona: Angle Editorial, 2002.

———, "Sicut ut decet. Sepulcro y espacio funerario en la Cataluña bajomedieval ", a AURELL, Jaume; PAVÓN, Julia, *Ante la muerte. Actitudes, espacios y formas en la España medieval*, Pamplona: Ediciones de la Universidad de Navarra, S.A., 2002, pp. 95-156.

FONTOVA, Rosario, "El sepulcro de la reina viuda", *La Vanguardia*, 12/VI (1994).

FREIXAS CAMPS, Pere, "El monestir de Sant Daniel reformes i ampliacions gòtiques", *Estudi General*, 1, núm. 1 (1981): pp.113-118.

FREIXAS i CAMPS, Pere, "L'obra de Mestre Aloi a Girona", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. XXVI (1982-1983): pp. 77-85.

FUMANAL PAGÈS, Miquel Àngel, "El taller d'Aloi de Montbray i el sepulcre dels Tous, cavallers i grans mestres de Montesa", *Recerca*, 16 (2015): pp. 79-90.

GIRONELLA DELGÀ, Anna, *El monestir de Sant Daniel. Mil anys de vida a la vall.*, Girona: Ajuntament de Girona, Fundació Abertis, 2010.

LAMIA, Stephen, "Souvenir, synaesthesia, and the *sepulcrum Domini*: sensory stimuli as memory stratagems", a VALDEZ DEL ALAMO, Elizabeth; STAMATIS PENDERGAST, Carol, *Memory and the Medieval Tomb*, Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2000, pp. 19-41.

LIAÑO MARTÍNEZ, Emma, "Aloy de Montbray imaginador. Del Reino de Francia a la Corona de Aragón en el siglo XIV.", *Locus Amoenus*, 12 (2013-1014): pp. 29-53.

LITTLE, K. Lester, *Religious Poverty and the Profit Economy in Medieval Europe*, London: Paul Elek, 1978.

LLUSSENT GUILLAMET, Irene, *El monestir de Sant Daniel. Estudi objectiu sistemàtic de la seva evolució i propostes d'intervenció*, Vol. Màster universitari en tecnologia a l'arquitectura, restauració i rehabilitació d'edificis, Escola tècnica superior d'arquitectura de Barcelona. Universitat Politècnica de Catalunya, 2015.

MALLORQUÍ GARCIA, Elvis; SIERRA VALENTÍ, Eduard, "La imposició de la clausura al monestir de Sant Daniel de Girona, 1300-1370", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, LII, núm. Miscel·lània d'homenatge a Gabriel Roura i Güibas (2011): pp. 243-288.

MARQUÉS i PLANAGUMÀ, Josep Maria, "El sepulcre de Sant Daniel del Mestre Aloy.", *Revista de Girona*, núm. 96 (1981): pp. 195-201.

———, *Col·lecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300)*, Diplomataris, 11, Lleida: Fundació Noguera. Pagès Editors, 1997.

MATA de la CRUZ, Sofia, "Un plafó amb la figura d'un apòstol, probablement procedent del retaule de la capella de Santa Maria o dels sastres (Catedral de Tarragona), obra del mestre Aloy de Montbray", *Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, V, núm. 34-35 (2013): pp. 225-236.

MOLINA FIGUERAS, Joan, *Fragments del Gòtic a Girona*, Vol. 140, Quaderns de la Revista de Girona, 2008.

MORENO GARCÍA, Anabel, "Sant Daniel de Girona: relectura del monestir romànic", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, LV (2014): pp. 83-114.

OLIVA PRAT, Miguel, "El Monasterio de San Daniel", *Revista de Girona*, 7 (1959): p. 77.

PALAZZO, Éric, "Relics, liturgical space and the theology of the Church", a V.V.A.A., *Treasures of Heaven. Saints, relics and devotion in medieval Europe*, London: The British Museum, 2011, pp. 99-109.

RÉAU, Louis, *Iconografía del arte cristiano*, 8 vols, Barcelona: Ediciones del Serbal, 2000 (1957).

VILA, Pep, "La ferritxa del gloriós màrtir Sant Daniel", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 52 (2011): pp. 1017-1020.

VIVES MIRET, Josep, *El Monestir de Pedralbes. Assaig sobre la identificació del seu constructor*, Barcelona, 1964.

ZAHONERO MORENO, Emma; MENDIOLA PUIG, Jesús, "El retablo de la capella de Santa Maria de los Sastres de la catedral de Tarragona: nuevos datos tras su restauración", *Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, Núm. 38-39 (2016-2017) (2016): pp. 153-169.